

*Панасюк Т. І.,**кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
Національної академії Служби безпеки України**Цирюк А. Г.,**науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РОБОТИ З ПОТЕРПІЛИМИ ТА СВІДКАМИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Анотація. Статтю присвячено дослідженню питання імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство та зосереджено увагу на впровадженні нового для України та багатьох інших країн інституту підтримки.

Авторами узагальнено, що протягом останніх 20 років міжнародне співтовариство приділило активну увагу таким учасникам кримінального провадження, як свідки та потерпілі. При цьому аналіз останніх правових документів засвідчив орієнтацію на потреби цих учасників процесу та покладання обов'язку на державу вжити заходів щодо захисту та підтримки потерпілих та свідків.

Впровадження міжнародних стандартів передбачає собою здійснення комплексу заходів та залучення широкого кола учасників. Одним із напрямів такого впровадження в Україні визначено реформування сектору безпеки та оборони, заходи з якого встановлено Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, на виконання якого розроблено відповідний план заходів, в якому визначено шляхи досягнення стратегічних пріоритетів.

Серед шляхів впровадження інституту підтримки потерпілих та свідків та посилення відповідних заходів визначено створення Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків як окремого структурного підрозділу, який реалізує заходи захисту і дотримання механізму безпеки, надання відповідної допомоги для підтримки свідків і потерпілих. Посилення гарантій підтримки та належна реалізація заходів безпеки відносно потерпілих та свідків планується здійснити після розробки відповідних законопроектів.

Підтримка потерпілих та свідків передбачає собою здійснення комплексу заходів щодо надання правничої, медичної, психологічної, соціально-психологічної, гуманітарної підтримки за результатами проведення індивідуальної оцінки потреб особи; встановлення комунікації зі слідчими, прокурорам, міжнародними та національними організаціями, що забезпечують підтримку потерпілих і свідків, державними органами та установами; інформування осіб щодо отримання компенсацій та репарацій за завдану шкоду та отримання іншої необхідної допомоги; консультування щодо ризику та запобігання повторній віктимізації, залякуванню та помсті.

Відповідно до національних правових актів підтримка потерпілих та свідків здійснюється на двох рівнях: дер-

жавному та регіональному. В Україні на державному рівні – Координаційним центром підтримки потерпілих та свідків Офісу Генерального прокурора; на регіональних рівнях – відділами організації підтримки потерпілих та свідків обласних прокуратур.

Наразі в умовах повномасштабного вторгнення пріоритетними категоріями надання підтримки виступають потерпілі та свідки воєнних та інших міжнародних злочинів та особливо вразливі категорії осіб: діти, люди старшого віку, особи з інвалідністю тощо. Водночас таку підтримку може бути надано кожному як виконання встановленого міжнародними стандартами обов'язку держави.

Ключові слова: міжнародні стандарти, потерпілий, свідок, підтримка, забезпечення безпеки, сектор безпеки і оборони, Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків.

Постановка проблеми. Вже четвертий рік щоденно та щохвилинно Україна перебуває у стані протидії повномасштабному неспровокованому та агресивному вторгненню рф. Бойові дії та атаки відбуваються з порушеннями норм Міжнародного гуманітарного права. Станом на 17 квітня 2025 року згідно з інформацією Офісу Генерального прокурора у період повномасштабного вторгнення рф зареєстровано 164285 злочинів агресії та воєнних злочинів та 21753 злочини проти основ національної безпеки України [1].

Наразі Україна – єдина держава у світі, яка здійснює розслідування воєнних та інших міжнародних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки та інших злочинів в період ведення активних бойових дій. Не зважаючи на воєнні дії, не залишається поза увагою питання удосконалення законодавства. Міжнародні стандарти щодо правового статусу, підтримки та забезпечення безпеки потерпілих та свідків є наскрізною лінією удосконалення чинного законодавства та роботи органів кримінальної юстиції.

Стан дослідження. Правовий статус потерпілих та свідків у кримінальному процесі є постійним та актуальним предметом наукових досліджень. Вивчення найкращих світових практик роботи з цими учасниками кримінального провадження також активно досліджується науковцями. Серед провідних вчених увагу цим питанням приділяли О.О. Гриньків, Б.М. Качмар,

Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, О.О. Подобний, М.А. Погорецький, А. Свінцицький та інші. Водночас міжнародне законодавство, рекомендації та напрацювання також удосконалюються і потребують відповідного дослідження з метою належного впровадження та формулювання відповідних висновків.

Мета статті полягає у дослідженні стану імплементації міжнародних стандартів роботи з потерпілими та свідками під час розслідування злочинів.

Виклад основного матеріалу. Визначення стану впровадження міжнародних стандартів та практик у національне законодавство можливе шляхом проведення системного аналізу теоретичних положень відповідних документів. У преамбулі Конституції України, а також у преамбулі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2] проголошено незворотність європейського курсу України та отримання Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Активний поштовх до зміни підходів у роботі з потерпілими та свідками здійснено протягом останніх 20 років, що міститься у:

- Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, ухваленої Комітетом Міністрів на 924 засіданні заступників міністрів 20 квітня 2005 року [3];
- Рекомендації Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів, що була ухвалена Комітетом Міністрів на 967 засіданні заступників міністрів 14 червня 2006 року [4];
- Директиві 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JHA [5];
- Рекомендації Ради Європи CM/Rec(2022)9 щодо захисту свідків та осіб, які йдуть на співпрацю з органами правосуддям, прийнятої Комітетом міністрів 30 березня 2022 року на 1430-му засіданні заступників міністрів [6];
- Римському Статуті Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) від 17 липня 1998 року, який ратифіковано із заявами Законом № 3909-IX від 21 серпня 2024 року [7].

Відповідно до цих документів загальним висновком є покладення на державу обов'язку визначення у законодавстві статусу потерпілого та свідка як учасників процесу та створення умов для належного їх захисту та підтримки на національному рівні.

На виконання вказаних документів та з метою гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами ЄС розроблено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (далі – Комплексний стратегічний план) [8].

Захист особи та забезпечення інтересів потерпілого визначено Комплексним стратегічним планом одним із стратегічних пріоритетів, який реалізується шляхом:

- удосконалення механізмів забезпечення допомоги та безпеки потерпілим та свідкам (пункт 2.6);
- періодичного анонімного віктимологічного опитування населення (victimology survey, crime survey), за яким встановлюється кількість осіб, які стали потерпілими від кримінальних правопорушень певного виду (пункт 2.9);
- запровадження відновного правосуддя (пункт 3.1);

- розбудови інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, потерпілих і свідків (пункт 3.6);
- розвитку інституту відшкодування шкоди особам (пункт 3.7).

План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [9] визначає шляхи досягнення стратегічних пріоритетів:

- розроблення законопроекту, яким передбачається посилення гарантій підтримки потерпілих та свідків (пункт 2.6.1);
- упровадження сучасних практик підтримки потерпілих і свідків, які постраждали від воєнних та інших міжнародних злочинів;
- створення Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків як окремого структурного підрозділу, який реалізує заходи по захисту і дотримання механізму безпеки, надання відповідної допомоги для підтримки свідків і потерпілих (пункт 2.6.2);
- розроблення законопроекту та впровадження у Кримінальний кодекс України відповідної системи обмежувальних засобів – заборон, які можуть бути накладені на засудженого з метою забезпечення захисту потерпілої особи від будь-якого можливого впливу засудженого (пункт 2.6.3);
- розроблення законопроекту щодо забезпечення впровадження механізму реституції та компенсації спричиненої потерпілим шкоди, запобігання вторинній віктимізації та травматизації потерпілих, їх захисту (пункт 2.6.4);
- розроблення законопроекту щодо розвитку медіаційних процедур у кримінальному провадженні: урахування прав та законних інтересів та відновлення порушених прав потерпілого під час прийняття рішення про застосування медіації та під час процесу медіації в кримінальному провадженні (пункт 2.6.6);
- розроблення законопроекту щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження (пункт 3.6.1) (підготовка та подання до ВРУ вказаного законопроекту передбачено у строк до III квартала 2027 року);
- створення національної служби гарантування безпеки учасників кримінального провадження для реалізації застосування заходів безпеки у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень (пункт 3.6.2) до IV квартала 2027 року;
- розроблення законопроекту щодо створення та функціонування системи відшкодування шкоди жертвам насильницьких кримінальних правопорушень (пункт 3.7.1);
- створення компенсаційного механізму спрощеного порядку відшкодування шкоди потерпілим від окремих майнових кримінальних правопорушень (пункт 3.7.2);
- створення єдиного контактного пункту з питань, що стосуються компенсації жертвам насильницьких кримінальних правопорушень (пункт 3.7.3).

Належить констатувати, що станом на зараз окремі положення плану є перспективою, але окремі, не відомі раніше національній системі кримінальної юстиції, виконано. Так, важливим кроком є впровадження інституту підтримки потерпілих та свідків. Наказом Генерального прокурора від 11 квітня 2023 року № 103 «Про організацію роботи органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів» затверджено Концепцію реалізації Механізму підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших між-

народних злочинів (далі – Механізм підтримки) [10]. Вказана Концепція передбачає створення Координаційного центру підтримки потерпілих та свідків. Окрім цього, наказом Генерального прокурора від 28 жовтня 2024 року № 263 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків» [11] передбачено дворівневу систему підтримки потерпілих та свідків: на державному рівні – Координаційним центром підтримки потерпілих та свідків Офісу Генерального прокурора та на обласному рівні – відділами організації підтримки потерпілих і свідків обласних прокуратур.

Механізм підтримки створено з метою підвищення ефективності участі потерпілих та свідків у кримінальному провадженні, посилення їх захисту від психологічної або фізичної шкоди, удосконалення обізнаності про їхні права, розширення їх доступу до правосуддя та послуг підтримки, а також покращення співпраці та комунікації між державними органами та неурядовими організаціями.

Підтримка потерпілих та свідків на національному рівні здійснюється відповідно до міжнародних стандартів та рекомендацій та полягає у комплексі заходів:

- проведення індивідуальної оцінки потреб особи;
- надання правничої, психологічної, медичної, соціально-психологічної, гуманітарної підтримки;
- встановлення комунікації зі слідчими, прокурорами у відповідних провадженнях, міжнародними та національними організаціями, що забезпечують підтримку потерпілих і свідків, державними органами та установами;
- інформування щодо отримання компенсацій та репарацій за завдану шкоду та отримання іншої необхідної допомоги;
- консультування щодо ризику та запобігання повторній віктимізації, залякуванню та помсті.

Досвід зарубіжних держав свідчить про позитивні результати надання такої допомоги та підтримки у поєднанні із застосуванням заходів забезпечення безпеки, що зміцнює довіру учасників кримінального судочинства до правосуддя і заохочує їх давати показання.

Висновки. Вивчення міжнародного та національного законодавства підтверджує, що наразі Україна здійснює активну діяльність щодо впровадження міжнародних досягнень та стандартів та перебуває на шляху вступу до ЄС.

Нововведенням та значним досягненням необхідно визнати імплементацію у законодавство та практичну реалізацію міжнародних стандартів шляхом впровадження інституту підтримки потерпілих та свідків.

Відповідно до чинних національних документів наразі пріоритетом у роботі визначено підтримку потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів, водночас за результатами індивідуальної оцінки потреб така підтримка може даватися потерпілим та свідкам інших злочинів, зокрема і злочинів проти національної безпеки України.

Належить визнати, що розпочато активну роботу над реалізацією Комплексного стратегічного плану. Нами висвітлено його перші досягнення: створення та початок діяльності Координаційного центру підтримки потерпілих та свідків Офісу Генерального прокурора та відповідних відділів організації підтримки. Водночас імплементація міжнародних стандартів роботи зі свідками та потерпілими у національне законодавство перебуває тільки на початковому етапі.

Література:

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 17.04.2025).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 18.04.2025).
3. Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям : ухвалено Комітетом Міністрів на 924 засіданні заступників міністрів 20.04.2005 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf. (дата звернення: 18.04.2025).
4. Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів : ухвалено Комітетом Міністрів на 967 засіданні заступників міністрів 14 червня 2006 р. URL: <https://surl.li/fdyulo> (дата звернення: 18.04.2025).
5. Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів. URL: <https://surl.li/pwmwxx> (дата звернення: 18.04.2025).
6. Рекомендації Ради Європи CM/Rec(2022)9 щодо захисту свідків і осіб, які співпрацюють з правосуддям, прийнятої Комітетом міністрів 30 березня 2022 року на 1430-му засіданні заступників міністрів. URL: <https://vkksu.gov.ua/page/rekomendaciyi-ta-rezolyuciyi-komitetu-ministriv-rady-uevropu> (дата звернення: 18.04.2025).
7. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 18.04.2025).
8. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
9. План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
10. Концепція реалізації Механізму підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів : наказ Генерального прокурора від 11 квітня 2023 року № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
11. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків : наказ Генерального прокурора від 28 жовтня 2024 року № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0263905-24#Text> (дата звернення: 18.04.2025).

Panasiuk T., Tsyriuk A. International standards for working with victims and witnesses: implementation into national legislation

Summary. The article is devoted to the study of the implementation of international standards into national legislation and focuses on the introduction of a new institution of support, which is novel for Ukraine and many other countries.

The authors summarize that over the past 20 years, the international community has paid increasing attention to participants in criminal proceedings such as witnesses and victims. An analysis of recent legal documents demonstrates

a focus on their needs and the obligation of the state to take measures to protect and support victims and witnesses.

The implementation of international standards involves a range of measures and the engagement of various stakeholders. One of the directions of such implementation is the reform of the security and defense sector, as provided for in the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law Enforcement Bodies as part of Ukraine's Security and Defense Sector for 2023–2027. A corresponding action plan has been developed to achieve the strategic priorities.

Among the measures to implement the institution of support for victims and witnesses and to strengthen related mechanisms is the establishment of a Coordination Center for the Support of Victims and Witnesses as a separate structural unit. This Center will implement protection and safety mechanisms and provide necessary assistance to victims and witnesses.

Strengthening guarantees of support and the proper implementation of security measures for victims and witnesses will be carried out through the development of relevant draft laws.

Support for victims and witnesses includes a comprehensive set of services such as legal, medical, psychological, and socio-psychological assistance, as well as

humanitarian support based on individual needs assessments; communication with investigators, prosecutors, international and national organizations providing support; informing victims and witnesses about compensation and reparations for damages; and advising on risks and prevention of re-victimization, intimidation, and retaliation.

According to national legal acts, support for victims and witnesses is carried out at two levels: national and regional. In Ukraine, at the national level, it is provided by the Coordination Center for the Support of Victims and Witnesses of the Office of the Prosecutor General; at the regional level – by departments of victim and witness support at regional prosecutor's offices.

Currently, under the conditions of full-scale invasion, the priority categories for support are victims and witnesses of war and other international crimes, as well as especially vulnerable groups such as children, the elderly, persons with disabilities, etc. At the same time, such support may be provided to anyone, in fulfillment of the state's obligations established by international standards.

Key words: International standards, victim, witness, support, security provision, security and defense sector, Coordination Center for the Support of Victims and Witnesses.